

СЕМІНАРСЬКЕ ЗАНЯТТЯ 2

Тема: Теоретичний аналіз масової комунікації і засобів масової інформації

План

1. Розвиток соціології масової комунікації.
2. Американська комунікативістика першої половини XX століття (Г. Лассуелл).
3. Технократичний підхід (Г.М. Маклюен).
4. Функціональний аналіз ЗМІ.
5. Критична теорія.
 - 5.1. М. Хоркхаймер, Т. Адорно про «індустрію культури».
 - 5.2. Ю. Хабермас про форми і функції комунікації.
 - 5.3. Ж. Бодрійар про «гіперреальність».
 - 5.4. Н. Луман про «реальності мас-медіа»
 - 5.5. М. Кастельс про «віртуальну реальність».

 Основні поняття: масове суспільство, медіа, масова культура, пропаганда, інформаційний вплив, масова комунікація, реклама, соціальні стереотипи, аудиторія ЗМІ, інформаційне суспільство, реальна віртуальність, символічне насилля, транснаціональні ЗМІ, глобалізація, глобальна культура, електронні ЗМІ, глобальне село, соціальні функції, соціальні дисфункції, індустрія культури, сфера публічного, гіперреальність, симулякр, аутопойєзиз, самореференція, реальна віртуальність.

Методичні рекомендації

 Розкриваючи **перше питання**, необхідно розпочати із аналізу критики масового суспільства, через можливості падіння культури, втрати життєздатності демократичних політичних інститутів, виникнення натовпів, не здатних до особистої відповідальності і раціонального мислення. Проаналізувати підходи до аналізу масового суспільства і медіа як важливого інституту даного суспільства, а саме: 1) критичне налаштування по відношенню до медіа (концепція масової культури Т. Адорно і М. Хоркхаймера; Л. Альтюссер про медіа як один із найбільш важливих ідеологічних державних апаратів; Ж. Бодрійар; Ю. Хабермас; 2) вивчення механізмів пропаганди та емпіричний аналіз ефектів інформаційного впливу масової комунікації, що є дуже важливим в сфері управління та рекламної діяльності (в першу чергу у США; Г. Лассуел; концепція соціальних стереотипів Р. Ліпмана; П. Лазарсфельд, який ввів поняття «лідер думок». Розглянути пасивну та активну ролі аудиторії ЗМІ. Розповісти про підсилення ролі ЗМІ при переході до інформаційного суспільства, появу нових комунікаційних технологій. Розглянути функціональний підхід в соціологічному аналізі ЗМІ (соціальні функції ЗМІ Г. Лассуела; функції та дисфункції соціальних інститутів Р. Мертона. Охарактеризувати семіотичні дослідження масової комунікації (напр., Р. Барт про розшифровку неявних значень повідомлень ЗМІ і тиражування ними міфів). Також коротко охарактеризувати теоретичні підходи, які розглядають ЗМІ: як один із важливих каналів скритого ідеологічного

впливу (Франкфуртська школа і її послідовники); як механізм «символічного насилля» (П. Бурдьє); як особлива система з властивою їй специфічною логікою функціонування (Н. Луман); як середовище, яке виключає раціональну комунікацію (Ю. Хабермас); як важливий фактор формування «культури реальної віртуальності» (М. Кастельс) та ін. Розглянути транснаціональні ЗМІ і їх роль в глобалізації, формуванні глобальної культури.

👉 **Розкриття другого питання** передбачає аналіз студентом діяльності Г. Лассуела як одного із перших дослідників масової комунікації і фактично засновника наукового вивчення пропаганди. Розглянути дослідження вченого масової комунікації та пропаганди з точки зору політичної проблематики, роль масової комунікації в політичному управлінні. Розповісти про позицію дослідника щодо політики, як «органу самопізнання та самовдосконалення суспільства» та потужне знаряддя політичного впливу на суспільство – засоби масової комунікації. Проаналізувати «лінійну» модель масової комунікації (кінець 40-х років): «ХТО каже? – ЩО повідомляє? – КОМУ? – По якому КАНАЛУ? – з яким ЕФЕКТОМ?» (комунікаційний процес). Розповісти про соціальні функції масової комунікації сучасному суспільству та ефект впливу засобів масової комунікації на умови аудиторії. Охарактеризувати використання постулатів психоаналітичної концепції З. Фрейда у вченні про єдність реакцій Г. Лассуела. Розповісти про те, що ефективна пропаганда за Г. Лассуелом повинна грамотно використовувати людські інстинкти, а її головна задача – об'єднувати і мобілізувати суспільство. Проаналізувати концепцію пропаганди як «чарівної пулі» Г. Лассуела. Пояснити метафору ін'єкції по відношенню до засобів масової комунікації. Розглянути розвиток концепції Г. Лассуела у дослідженнях інших вчених: П. Лазарсфельд, Е. Кац, У. Шрамм, К. Ховланд.

👉 **Третє питання** передбачає аналіз з того, що Г.М. Маклюен фактично першим звернув увагу на революційний вплив електронних комунікацій на культуру і образ життя сучасних суспільств, займався аналізом не тільки електронних ЗМІ («пророк електронної епохи»), але і всіх засобів комунікації. Пояснити висловлювання вченого: «Засіб комунікації є повідомленням». Розповісти про те, як визначав вчений сутність засобів комунікації. Пояснити, які елементи культурної і соціальної реальності, яка оточує людину дослідник вважав засобами комунікації. Проаналізувати поділ Г.М. Маклюена засобів комунікації на «гарячі» та «холодні». Охарактеризувати позицію вченого про те, що зміна домінуючого типу засобів комунікації є головним фактором соціального розвитку, еволюції людства. Пояснити сутність Гутенберговської епохи і її характерні ознаки. Розповісти, що означає поява електронних засобів комунікації. Дати характеристику єдиної системи комунікації – «глобальне село» за Г.М. Маклюеном.

👉 **Відповідь на четверте питання** слід розпочати із розкриття сутності функціонального підходу до аналізу соціальних феноменів (Г. Спенсер, Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, Р. Мертон). Проаналізувати «конструктивні соціальні наслідки» (соціальні функції соціального явища) за Р. Мертоном. Розкрити сутність соціальних функцій та дисфункцій (негативних наслідків того чи іншого інституту чи процесу); явних та латентних (скритих, неочевидних) функцій. Назвати явні та латентні соціальні функції засобів масової інформації. Проаналізувати специфіку дисфункціональних наслідків засобів масової

інформації (ЗМІ як наркотик, який відволікає людей від реальних проблем – Р. Мертон; зростання соціальної напруги і конфліктів та ін.). Охарактеризувати роль держави у мінімізації деструктивних наслідків ЗМІ та зайвий контроль з боку держави, який здатний призвести до таких дисфункцій, як: обмеження доступу людей до необхідної інформації, ідеологічний пресинг та ін. Назвати та проаналізувати соціальні функції ЗМІ, які виділяли представники інших наукових напрямків (напр., Г. Лассуел, К. Райт, Д. Мак-Квейл, Р. Клосс та ін.).

♣ **П'яте питання** складається із п'яти підпитань. Перше підпитання необхідно розпочати із аналізу критичної теорії сучасного індустріального суспільства представників Франкфуртської школи Т. Адорно і М. Хоркхаймера, в рамках якої значна увага приділялась зміні функцій культури і появі феномену «індустрії культури». Акцентувати увагу на тому, що у виникненні та існуванні даного феномену головну роль відіграють засоби масової комунікації. Охарактеризувати вплив німецької філософії на розуміння дослідниками поняття і сутності культури та масової культури. Дати характеристику аудиторії, яка споживає «культурну продукцію». Проаналізувати специфіку стандартизованого культурного виробництва. Розкрити причини та сутність перетворення культури в одну із галузей економіки. Назвати послідовників концепції М. Хоркхаймера та Т. Адорно, їх основні ідеї та сформулювати власний критичний погляд на дану концепцію.

Друге підпитання необхідно розпочати з того, що Ю. Хабермас проблему кризового стану сучасних західних суспільств розглядав з позиції проблематики міжособистісної взаємодії і комунікації. Проаналізувати, що вчений розуміє під нормальним функціонуванням суспільства. Визначити як Ю. Хабермас розуміє вільну комунікацію. Розкрити сутність простору вільної комунікації (літературні салони, вільна преса у Лондоні, Парижі та ін.) і його вплив на становлення західної демократії. Окреслити роль преси у формуванні вільної суспільності. Проаналізувати проблему звуження простору для вільної комунікації і вироблення суспільної думки у контексті розвитку електронних ЗМІ за Ю. Хабермасом. Описати ситуації знищення «сфери публічного»; «колонізації» сфери публічного засобами масової інформації; тиражування готових думок засобами масової інформації; політичні дискусії як театр; формування суспільної думки шляхом маніпуляцій та реклами. Описати сутність зникнення публічної сфери і деградації суспільної думки як джерела кризи сучасних західних суспільств.

У третьому підпитанні необхідно розповісти про те, що на думку, Ж. Бодрійара розповсюдження ЗМІ призводить до того, що справжня реальність повністю втрачає своє значення і виштовхується так званою «гіперреальністю», яка продукується ЗМІ. Розкрити сутність гіперреальності як царства симулякрів. Дати визначення поняттю «симулякр». Визначити, у відповідності до концепції, до чого призводить надлишок інформації. Дати визначення категорії «смысл». Визначити специфіку аудіовізуальних та синтетичних образів, які продукують ЗМІ. Проаналізувати співвідношення: «природне – штучне», «реальне – віртуальне». Описати відносини взаємозалежності ЗМІ і мас за Ж. Бодрійаром.

Розкриваючи четверте підпитання, необхідно сказати про те, що Н. Луман є автором своєрідної версії системної теорії суспільства, в якій використовує

поняття аутопойетичної, або самореферентної системи. Розкрити сутність даної концепції. Розглянути комунікацію як базовий процес для самореферентної системи, завдяки якій вона існує (у відповідності до концепції). Проаналізувати суспільство як найбільшу самореферентну систему, яка складається із підсистем. Описати механізм здійснення комунікації в середині кожної системи за допомогою особливих кодів та особливості комунікаційного процесу із іншими системами. Дати визначення поняттям: «спостерігач другого порядку», «структурне сполучення». Проаналізувати ЗМІ як самоописову систему, їх власну систему кодування і власну логіку функціонування. Описати сутність «спостереження за спостерігачами».

У п'ятому підпитанні необхідно проаналізувати концепцію інформаційного («інформаціонального», на думку М. Кастельса) суспільства. Проаналізувати як впровадження інформаційних технологій змінює економічні і політичні відносини, способи формування ідентичності, впливає на культуру, створює нові фундаментальні протиріччя. Охарактеризувати аналіз М. Кастельсом роль і функції електронних комунікацій в сучасних суспільствах. Розглянути розуміння вченим сутності комунікації і її ролі в культурі. Розказати про етапи розвитку засобів масової комунікації за М. Кастельсом. Охарактеризувати причини популярності телебачення на думку вченого та особливості «сенсорної імітації реальності». Розповісти про «систему масової інформації». Дати визначення поняттю «реальна віртуальність», визначити сутність та основні характеристики реальної віртуальності.

Питання для самоконтролю

1. Які соціальні і культурні зміни відбулися в «епоху Гутенберга»?
2. Яким чином зміни засобів комунікації впливають на культуру?
3. Що таке «індустрія культури»?
4. Які, з точки зору представників критичної теорії, суттєві особливості масової культури і як вона впливає на масову свідомість?
5. Чи погоджуєтеся Ви із критичною оцінкою масової культури, яку дають Т. Адорно і М. Хоркхаймер?
6. В чому заключається сутність функціоналістського підходу до аналізу ЗМІ?
7. Які явні і латентні функції виконують ЗМІ?
8. Чи існують дисфункційні наслідки діяльності ЗМІ? В чому вони заключаються?
9. Що представляють собою сучасні ЗМІ з точки зору Н. Лумана?
10. Що Н. Луман розуміє під «самореферентною системою»? Яке значення комунікації в існуванні таких систем?
11. Які принципи відбору інформації характерні для ЗМІ з точки зору Н. Лумана? Наведіть приклади, які підтверджують чи спростовують його точку зору?
12. Що таке «гіперреальність»? Яка роль ЗМІ в її формуванні?
13. В чому полягає значення діяльності ЗМІ в сучасних суспільствах з точки зору М. Кастельса?
14. Що означає введений М. Кастельсом термін «реальна віртуальність».

15. Що таке «мультимедія»?
16. Дайте загальну характеристику теоретичних концепцій масової комунікації, з якими Ви познайомилися. Яка концепція здається Вам більш переконливою? Доведіть свою точку зору.

✍ Теми рефератів

1. Франкфуртська школа і продовжувачі її традицій критики сучасного суспільства і масової культури.
2. Аналіз масової культури з позиції феміністського і гендерного підходів.
3. Транснаціональні засоби масової інформації та їх роль в глобалізації і формуванні глобальної культури.
4. Сутність та основні характеристики Гутенбергівської епохи.
5. Функціональний підхід до аналізу соціальних феноменів Г. Спенсера і Е. Дюркгейма.
6. Структурний функціоналізм Т. Парсонса.
7. Формування простору вільної комунікації у XVIII столітті.
8. Специфіка аутоїетичної системи за Н. Луманом.
9. Шлях професійного становлення «пророка електронної епохи» Г. М. Маклюєна.
10. Сутність та основні характеристики маси.
11. Специфіка маніпулювання.